

Könyvszemle

Douglas Robinson

Translation and Empire

(Manchester: St. Jerome Publishing
1997. 131 pp.)

Kóbor Márta

A Translation Theories Explained sorozat a kortárs fordításelméleti munkák sokszínűségének bemutatására vállalkozott, azzal a céllal, hogy a különféle irányzatokat, néha egészen sajátos megközelítéseket a maguk történelmi, szociális kontextusában, a megértésükhöz szükséges magyarázatokkal kiegészítve bocsáthassa a fordításkutatás legfrissebb eredményei iránt érdeklődő olvasók rendelkezésére.

A sorozat hatodik kötete néhány, a fordítás elméletét és gyakorlatát a gyarmatosításhoz, illetve a gyarmati felszabadításhoz fűződő viszonyuk tükrében vizsgáló kutató legjellemzőbb gondolatait foglalja össze. A szerző, Douglas Robinson tökéletesen tisztában van vele, hogy a fordítás és a hódítás fogalma első ránézésre legfeljebb George Steiner hermeneutikája, illetve azon fordításelméleti irányzatok keretein belül hozható összefüggésbe, melyek a fordítást politikai, szociális aktusként tekintik (ld. Even-Zohar és Vermeer írásait). Valószínűleg ezért tartja fontosnak rögtön az elején megjegyezni, hogy a kötetben bemutatott irányzat, a 80-as évek második felében született, antropológiai és történettudományos ihletésű ún. „poszt-koloniális” iskola egészen más szempontból közelít a fordítás problematikájához, mint a fordításkutatók többsége.

Bár kétségtelen, hogy bizonyos politikai és főleg kulturális problémák a nyelvészeti megközelítés szükségességét valló kutatók napirendjén is szerepelnek, a jelen kötetben bemutatott kutatók – nyelvész kollégáikkal szemben – nem nyelvi okokkal aligha magyarázható nehézségek feloldása érdekében fordultak efféle magya-

rázatokhoz, hanem egészen más felől közelítettek a fordítás problematikájához. Ők a kultúrák közvetítésének problémáiból indultak ki, s onnan jutottak arra a következtetésre, hogy – mivel a kultúrák a nyelvek közvetítésével találkoznak – a „harmadik” és „első” világ kommunikációjának viszonylatában az egyik legfontosabb interkulturális tevékenység a fordítás, melynek feltétlenül kutatásaik tárgyát kell képeznie. A fordítás tehát a gyarmati birodalmak felbomlását követően a nyugati társadalomtudományokban teret nyert kutatói szemlélet, a „poszt-koloniális kutatások” keretén belül kapcsolódik össze a hódítás, az imperializmus fogalmával. A fordítás ebben a megközelítésben mint a hódítás, a területszerzés és leigázás egykori eszköze, a meglehetősen bonyolult jelen helyzetben a kulturális identitás és különbözőség megőrzésének záloga szerepel, mely a jövőben a gyarmatok végső, kulturális felszabadításhoz vezető utat jelentheti.

Az első fejezet a poszt-koloniális tanulmányok fordításelméleti szempontból legérdekesebb aspektusait veszi számba. Az utóbbi évtizedek baloldali ideológiájával átítatott birodalom- és hegemoniaellenes szemlélet bemutatása ugyan sok, inkább csak a poszt-marxista elméletek kutatói számára érdekes részletet tartalmaz, a fordításkutatás iránt érdeklődő olvasók számára is megvilágít jó néhány fontos alapfogalmat és jelenséget (migráció, diaszpóra, stb.). Ezeket egyébként, rövid magyarázatokkal együtt, a kötet végén található fogalomtárban is megtalálhatjuk.

A bevezetést követő négy fejezetben körvonalazódik azután a kötet tárgyát képező sajátos fordításkutatási megközelítés történeti áttekintése: a korai előfutároktól, a fordítás gyarmatosító mozgalmakban játszott szerepén keresztül, a jelen világpolitikai helyzetben betöltött funkcióinak tanulmányozásán át, egészen egy szebb jövő képének felvázolásáig, melyhez a for-

dítás újfajta koncepciója vezetheti el a volt gyarmatok lakóit.

A szerzőhöz hasonlóan kezdjük mi is egy kronológiai „csavarral”: a fordítás meglehetősen bonyolult erővonalak mentén ábrázolt mai helyzetének és szerepének áttekintésével. Robinson érvelése gerincéül Richard Jacquemond egyik 1992-ben megjelent írása szolgál, mely a következőképp summázza a napjainkban „uralkodó” helyzetet:

- a domináns népek irodalmából jóval többet fordítanak, mint fordítva (Id. az északi és nyugati, főképp angolszász kultúrák elsöprő fölényét a déliekkel és keletiekkel szemben);
- azon ritka esetekben, mikor a harmadik világbeli népek irodalma mégis fordítás tárgyát képezi, azok nehezen olvashatók, csak néhány beavatott specialista számára érthető formában jelennek meg (telis-teli nehezen kibogozható vég- és lábjegyzetekkel); az uralkodó kultúrák csak olyan műveket fordítanak, melyek megfelelnek a domináns nép körében a másiktól elterjedt sztereotípiáknak;
- azon harmadik világbeli szerzők, akik nemzetközi elismerésre számíthatnak, közvetlenül a domináns kultúra nyelvén írnak, és igyekeznek megfelelni a domináns kultúra által számukra kiosztott szerepeknek.

Eme meglehetősen szimptomatikus helyzet okai minden bizonnyal a múltban keresendők. A múlttal kapcsolatban ezért Robinson előbb a fordítás Hérodotosztól Nietzsche-ig ívelő történetének kíván új olvasatot adni, ritkán idézett utalások és részletek bemutatásával, valamint számos érdekes történelmi példával alátámasztva azon meggyőződését, miszerint a fordítás ősidőktől fogva a hódítás, az imperializmus eszköze, annak egyfajta metaforája lett volna. Sajnos az érvelés helyenként kissé erőltetettnek tűnik, másutt pedig az újdonság ereje hiányzik, hisz ha nem is „poszt-koloniális” címszó alatt, s ha nem

is angolul, hasonló gondolatok már több helyütt napvilágot láttak (a franciák közül említhetnénk Ballard fordítástörténetét, valamint Cordonnier több hasonló tárgyú írását is).

A múlttal kapcsolatos másik fejezet három fordítástörténeti művön keresztül mutatja be ugyanezt az álláspontot. Eric Cheyfitz az észak-amerikai kontinens meghódításának poszt-strukturalista történetét írja meg (*The Poetics of Imperialism* címmel), amelynek legfájóbb sebei a domináns kultúra belső ellentmondásainak projekciójából, valamint a két kultúra között fennálló különbségekből, s az ezek miatt kialakult beteges hierarchiából fakadtak. Tejaswini Niranjana (*A Siting Translation* című írás szerzője) azt mutatja be, miként alakítottak ki és tartottak fenn a britek egyes szanszkrit szövegek végletesen leegyszerűsített angol fordításával egy rendkívül infantilis, primitív, misztikus képet az indiaiakról. A harmadik szerző, Vicent Rafael (*Contracting Colonialism*) a hittérítés, a hódítás, és a fordítás összefüggéseit vizsgálja a spanyolok által leigázott tagalog népcsoport esetében, akik sajátos interpretatív sémáik miatt rendre félreértették gyarmatosítóikat (pl. a szomszéd bűneit gyónták meg sajátjaik helyett), megalázó szerepbe kényszerítve ezáltal magukat az idegenek előtt.

A gyarmattörténeti fordításkutatók nem elégszenek meg a fordítás történelemben betöltött, meglehetősen negatív szerepének megállapításával. A következő, *Ellenállás, irányváltás, átfordítás* címet viselő fejezetben Robinson azon írásokat mutatja be, melyek azt kutatják, miként válhatna a fordítás az ellenállás, sőt egyfajta politikai irányváltás eszközévé. A múlttól alkotott meglehetősen sötét képet egy sokkal derűsebb, pozitívabb jövőkép váltja fel, melynek záloga Niranjana szerint az indiai szövegek benjaminini hűséggel történő újrafordítása, Rafael szerint a tagalog és spanyol nyelv elemeinek tudatos vegyítése volna. A harmadikként idézett Samia Mehrez egyiptomi tudós egy Rafaeléhoz hasonló alternatívát kínál: szerinte csak a

hibrid, keverék nyelvek használata vethetne véget a nyelvi hierarchiáknak.

A mindeddig semleges, rendkívül pártatlan szerző a kötet utolsó fejezetében hangnemet vált. Nagyra méltatja ugyan a „poszt-koloniális” szemlélet eredményeit, nem mulasztja el felhívni olvasói figyelmét nem egy súlyos ellentmondásra (pl. a fordítás démoni beállításának hátulütőire, az érthetlenség határait súroló szószertinti fordítások veszélyeire). Mindezek ellenére a szerző hozzáállása nagyon pozitív: a nyelvészeti vagy irodalmi irányultságú kollégáikhoz képest kissé marginális helyzetben lévő poszt-koloniális fordításkutatók eredményeit mindenki figyelmébe ajánlja.

Valóban, e kötet nem csupán a fordításelméleti problémák iránt érdeklődő diákok és tanáraik, hanem minden olyan kutató számára is érdekes lehet, akik kellő nyitottsággal rendelkeznek a fordítás eme egészen sajátos megközelítésének megismeréséhez, a fordítói tevékenység szociálpszichológiai meghatározottságát bizonyító tanulságainak levonásához.

Christiane Nord

Textanalyse und Übersetzen

(Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg: Julius Groos Verlag. 1991. 284 pp).

Hoppálné Erdő Judit

A fordítás elméleti alapjainak, módszerének és didaktikai alkalmazásának leírását ígéri a szerző könyvének alcímében és a tartalomjegyzékben. Christiane Nord mint a Heidelbergi Egyetem tanára több szemeszteren át vezetett fordítástani kurzusokat, és eközben egyre jobban foglalkoztatta az a kérdés, hogyan lehetne a fordítástant, de mindenekelőtt a fordítási

gyakorlatokat olyan **szilárd metodológiai** alapokra helyezni, amelyek aztán a hallgatóknak további segítséget, útmutatást adhatnának akár az egyéni, akár a csoportos felkészülésben.

Alapos előkészítő munka után született meg ez a könyv, melyben Nord meghatározza a szövegelemzési modell alapjait, amely szerinte kiindulópontja lehet az előbb említett módszertani keretnek. A könyv 1987-ben jelent meg először, második, átdolgozott változatát 1991-ben adták ki.

Felépítését tekintve a könyvben három nagy fejezetet találunk: I. Bevezetés („Einleitung”), II. Főrész („Hauptteil”), III. Végkövetkeztetés („Schlussbemerkungen”). A bevezető rész röviden felvázolja a szövegelemzés modelljének lehetőségeit és határait, annak fordítási, kommunikatív és nyelvtudományi kereteit, a harmadik fejezet pedig rövid összefoglalással és más szakirodalomra való kitékintéssel zárja a könyvet.

A könyv magvát a terjedelmes főrész adja, mely több alfejezetre oszlik. Az első alfejezet az elméleti feltevéseket a fordításelméleti és a szövegelméleti alapokon keresztül vizsgálja. A második alfejezet leírja a kiindulási szöveg elemzésének helyzetét és funkcióját a fordítási folyamaton belül. A harmadik alfejezet tartalmazza a faktorsémák részletes magyarázatát. Az elméleti rész végén Nord a modell didaktikai alkalmazhatóságának lehetőségeit fejti ki. A második fejezet befejező része a modell tényleges alkalmazását mutatja be kiválasztott példaszövegek segítségével.

A könyv céljának tekinti egy közös elméleti bázis létrehozását, amely a tudomány, a képzés és a gyakorlat számára egyaránt támpontot ad, és ezzel nem utolsósorban maga a fordító is kezébe vehet egy olyan „munkaeszközt”, amely független kulturális és nyelvi kompetenciájától egyaránt. Egy ilyen modell nemcsak a jövődőltoimcsoknak és fordítóknak lehet érdekes, hanem a fordítást tanító tanároknak is, akik még mindig saját tapasztalataikra és kutatásaikra, esetleg fantáziá-